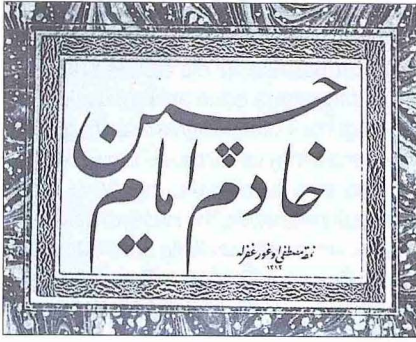

M. Uğur Derman tarafından düzenlenen "Hâdim-i İmâm Hüseyin" yazılı celif ta'lik levha (Muhittin Serin koleksiyonu)

da divan teşkilâtını kurup herkese yapı-lacak yardımları belirlerken onlara Bedir Gazvesi'ne katılanlara verilen miktarda tahsisat ayırmıştır (Taberî, *Târîh*, I, 2413). Hz. Hüseyin Resûlullah'ın sevgili torunu, emaneti ve reyhânesi (çiçek demeti) deni-lerek müslümanlardan daima sevgi, şef-kat ve bağlılık görmüş, böylece altı yaşın-da kaybettiği dedesinin ve annesinin yok-luğunu fazlaca hissetmemiştir. Ayrıca ağabeyi Hasan ile birlikte bütün İslâm dünyasında olduğu gibi Türkler arasında da Resûlullah'ın sevgili torunu sıfatıyla daima sevilmiş, sayılmış ve adları çocuk-lara verilen en yaygın isimler arasında yer almıştır.

Şii dünyası, Şiiliğin hareket noktası ve temel şahsiyeti Hz. Ali olmakla birlikte, şehid edilisinin arka planında varlığını sürdürebilen güçlü bir siyasi kuruluş bu-lunmadığından bu olayla fazla ilgilenme-miş, Hz. Hüseyin'in şehâdetini ise Şiiliğe hayat veren bir kaynak telakki ederek iç-timaî ve siyasi hayatın parolası haline ge-tirmiştir. Bugün İslâm dünyasının en bü-yük azınlık mezhebinin oluşturan İsnâaş-riyye İmâmiyyesi'nin özellikle duygu ve gönül hayatını Hz. Hüseyin sevgisi yönl-en-dirmektedir. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilışinin hâtırasını anmak için yap-ılan ve "tâziye" denilen yas merasimleri, onu imamların üçüncüsü ve on dört ma'-sûm-ı pâkin (çârdeh ma'sûm-i pâk) beşin-cisi kabul eden Şii dünyasında başlı başı-na bir olaydır (bk. TÂZİYE). Ancak Sünnî-ler'in tuttıkları 10 (veya 9, 10, 11) Muhar-rem orucunun Kerbelâ tâziyesiyle bir ilgisi yoktur (bk. ÂŞÛRÂ). Hz. Hüseyin'in acıklı sonu İslâm edebiyatında başlı başına bir tür oluşturmuş ve özellikle tâziye tören-lerinde okunmak üzere Şii şair ve ediple-ri tarafından "maktel" veya "maktel-i Hü-

seyin" denilen mersiye ve okuma parça-ları kaleme alınmıştır (aş. bk.).

Hz. Hüseyin'in çocuklarından Ali el-Ek-ber Kerbelâ'da kendisiyle birlikte şehid olmuş. Ca'fer ve Abdullah adlı oğulların-dan devam etmeyen soyu diğer oğlu Ali Zeynelâbidin'den devam ederek seyyid unvanıyla tanınmıştır. Ayrıca Fâtıma ve Sekîne adlı iki de kızı vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Libâs", 20; Tirmizî, "Menâkıb", 30; Nesâî, "Cum'a", 30, "İdeyn", 27; Ebû Mih-nef, *Maktelü'l-Hüseyin*, Bağdad 1977; *el-İmâme ve's-siyâse*, I, 165, 178, 180 vd., 182, 184-187, 188 vd., 204-206; II, 3, 4-8; Belâzürî, *Ensâb*, IV/A, s. 101, 102 vd., 121 vd.; IV/B, s. 1, 12-16, 17, 18, 22, 23, 29, 40, 77, 81, 109; V, 69 vd.; Dîneverî, *el-Ahbarü't-tivâl*, s. 218, 224 vd., 228-229, 230 vd., 243-260, 284-285; Ya'kübî, *Târîh*, Necef 1384, II, 216, 217, 229 vd., 233; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 2413, 2836, 3020, 3461; II, 9 vd., 173, 216-220 vd., 228-229, 233 vd., 257-258, 272, 273 vd., 276-278, 279 vd., 315-390; a.mlf., *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), III, 211-213; XXII, 7; a.mlf., *Delâ'ilü'l-imâme*, Necef 1369/1949, s. 71-80; İbn Abdürabbih, *el-İkdû'l-ferid*, V, 118-126; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamid), II, 289, 361; III, 54, 55, 56, 57, 60, 68, 247; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, I, 22; IX, 13, 22, 180-181, 182, 183, 184, 219-220; XII, 7, 195, 196, 334; XIV, 221, 229, 261; XV, 147, 291, 392; XVII, 32, 40, 153, 219, 295, 296; XVIII, 40, 62, 288; XIX, 129, 153, 191; XXI, 114, 115, 359-360, 393; Halîmî, *el-Minhâc*, II, 436; Şeyh el-Müfid, *el-İrşâd*, Necef 1382/1962, s. 197-253; a.e. (trc. I. K. A. Howard), London 1981, s. 296-379; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbitü delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1966, s. 17-19, 238, 239, 277, 528-529, 531, 536, 555, 567, 568, 574; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 392-399; a.mlf., *el-Kâfi*, I, 273-274; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrevî), XIV, 111-260; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb-ü Âli Ebî Tâlib*, Necef 1375-76/1956, III, 206-272; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 503 vd., 505-511; IV, 15 vd., 20 vd., 30 vd., 38-39, 40 vd., 46-81; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, II, 18-23; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1385-87/1965-67, IV, 71-72, 78-79; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, III, 280-321; IV, 268; İbn Ke-sîr, *el-Bidâye*, VIII, 172-211; İbnü'l-Verdî, *Tetimetü'l-Muhtaşar fi ahbârü'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, I, 259 vd.; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, II, 392-308; a.mlf., *el-İşâbe*, I, 683; İbnü's-Sabbâğ el-Mâlikî, *el-Fuşû-lü'l-mühimme fi ma'rifeti ahvâlil'e'imme*, Necef 1381/1962, s. 156-186; Âmirî, *Behcetü'l-me-hâfil ve buğyetü'l-emâşil*, Kahire 1330-31, I, 230 vd.; Meclisî, *Bi-hârü'l-enûâ*, Tahrân 1305, X, 66-89, 140-300; Şevkânî, *Derrü's-sehâbe*, s. 293-299, 607 vd.; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'tü't-Tevfikîyye*, Kahire 1980, IV, 194-203; Mâzende-rânî el-Hâirî, *Me'âlû's-şibteyn fi ahvâlil-Hâsen ve'l-Hüseyin*, Necef 1380/1960, I, 60-465; II, 468-804; D. M. Donaldson, *The Shi'ite Religion*, London 1933, s. 79-100; Fehmî Üveys, *Şehidü Kerbelâ: el-İmâm el-Hüseyin b. 'Ali b. Ebî Tâlib*, Kahire 1948, s. 100-217; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 263-264; M. Lebîb el-Buhî, *Maşra'u'l-İmâm el-Hüseyin*, Kahire 1955, s. 42; Monchi-zadeh, *Ta'ziya des Persischen Passionsspiel*, Upsala 1967;

Fazl Ahmed, *Husain: The Great Martyr*, Lahore 1969; M. Husayn Tabatabai, *Shi'ite Islam* (trc. S. Hossein Nasr), London 1975, s. 9, 57, 60, 75, 79, 181, 190, 194-201, 208, 220, 232; Mah-moud Ayoub, *Redemptive Suffering in Islam: a Study of the Devotional Aspects of 'Ashûrâ in Twelver Shi'ism*, The Hague 1978; S. H. M. Jaf-ri, *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London 1979, s. 174-221; M. Asım Kök-sal, *İslâm Tarihi: Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Fâci-ası*, Ankara 1979; Abdülbâki Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul 1979, s. 380-397; W. C. Chittick, *A Shi'ite Anthology*, London 1980, s. 93-113; Hasan İbrâhîm Hasan, *Zü'amâ'ü'l-İslâm*, Kahire 1980, s. 197 vd.; Abdüşşâfi M. Abdüllatif, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-'asri'l-Ümevî 41-132 h./661-750 m.: dirâse siyâsiyye*, Kahire 1404/1984, s. 472 vd.; M. Mâ-hir Hammâde, *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye ve'l-idâ-riyye*, Beyrut 1407/1987, s. 78-81, 91-107; *A'yânü's-Sî'a*, I, 578 vd.; IV, 390-394; Hasan İsâ Ebû Yâsin, *Şi'ru Hemdân ve ahbâruhâ fi'l-Câ-hiliyye ve'l-İslâm*, Riyad 1983, s. 130 vd.; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven - London 1985, s. 28-33, 240 vd.; E. Ru-hi Fiğlalı, *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984, s. 90-105; a.mlf., *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşî-lik*, İstanbul 1991, s. 332; Ali Naqî Naqvî, *The Martyrdom of Karbala* (trc. S. Ali Akhtar), Ka-rachi 1984; Shaykh Muhammad Mahdi Shams al-Din, *The Rising of al-Husayn: Its Impact on the Consciousness of Muslim Society* (trc. I. K. A. Howard), London 1985; *The Imam Husayn* (ed. Muhammad Trust of Great Britain and Northern Ireland), London 1986, I-XII; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günü-müz Şiiliği*, Ankara 1993, bk. İndeks; Ömer Sü-leyman el-Akilî, "Vaq'atu Kerbelâ", *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb Câmi'atü'l-Melik Sü'ad*, XIII/2, Riyad 1986, s. 463-496; Bustânî, *DM*, VII, 48-49; Ahmed Ateş, "Hüseyin", *İA*, V/1, s. 634-640; L. Vecchia Vaglieri, "al-Husayn b. 'Ali b. Abi Tâlib", *El'* (İng.), III, 607-615; "İmâm Hüseyin", *DMT*, II, 349-354.

ETHEM RUHI FIĞLALI

Literatür. Resûl-i Ekrem'in torunu, Hz. Ali ile Fâtıma'nın çocuğu olması ve daha çok İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri sayılan Kerbelâ'da şehid edilmesi se-bebiyle Hz. Hüseyin hakkında geniş bir literatür meydana gelmiştir. Bu konuda hadis külliyyatı, İslâm tarihi kaynakları ve biyografik eserlerde bulunan zengin mal-zemenin yanında pek çok monografik ça-lışma da vardır.

Hadis külliyyatından Buhârî ve Müslim'in *Şahîh*'lerinin çeşitli bölümlerinde, özelli-kle sahâbenin faziletleriyle ilgili kısımların-da Hz. Hüseyin hakkında birçok hadis yer alır (bk. Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 22; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 32, 60, 61, 67, 95). Her iki eserde de "Hasan ve Hü-seyin'in Faziletleri" başlıklı müstakil birer bab açılmış ve buralarda Hz. Peygam-ber'in sadece biri yahut her ikisi için söy-lediği övücü sözler kaydedilmiştir. Tirmi-zî'nin *Sünen*'inde diğer bölümlerin ya-

nında “Menâkıbü'l-Hasan ve'l-Hüseyn” ve “Menâkıbü Ehl-i beyti'n-nebi” bablarında yirmiden fazla hadis nakledilmektedir (bk. Tirmizî, “Menâkıb”, 31, 32). Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin Sünen'leriyle *el-Muvaṭṭa'*n çeşitli bölümlerinde de çok sayıda hadis bulunmaktadır (bk. Wensinck, VIII, 61, 62). Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde Hz. Hüseyin'den elliye yakın hadis rivayet etmiştir (I, 203, 242; II, 85, 93; III, 62, 261). Resûl-i Ekrem'in Hasan ve Hüseyin'in dünyanın iki çiçeği, âhirette de cennet çocuklarının efendisi olduklarına dair hadisiyle onları sevdiği, Allah'a da iki torunun ve onları sevenleri sevmesi için dua ettiği *Kütüb-i Sitte*'nin çoğunda geçmektedir; diğer hadislerde ise onların bazı faziletlerine temas edilmektedir. Şîa'nın temel hadis kaynağı olan kütüb-i erbaadan yalnız *el-Kâfî*'de ve iki ayrı bab halinde Hz. Hüseyin'in doğum tarihi ve imâmetiyle ilgili hadisler vardır (Küleynî, I, 300-303, 463-466). Diğer kaynaklarda (bk. Muhammedî er-Rîşehrî, I, 232-235, 242-243) yer alan hadisler sıhhat şartı dikkate alınmaksızın müstakil bir kitapta toplanmıştır (Meclisî, bk. bibl.).

Siyer ve megâzî kitaplarında Hz. Hüseyin'e ilişkin bilgiler hem çok sınırlı hem de dolaylıdır. Şüphesiz bunun sebebi onun Hz. Peygamber vefat ettiğinde henüz altı yaşında bulunması ve Hz. Osman ile babası dönemindeki bazı olaylarda aldığı görevlerin dışında genellikle gazvelere katılmamasıdır.

İslâm tarihi kaynaklarının hemen hepsinde Hz. Hüseyin hakkında bilgi yer alır. İbn Kuteybe'ye nisbet edilen *el-İmâme ve's-siyâse*, ağabeyi Hz. Hasan'ın Muâviye ile barış antlaşması yapmasından Kerbelâ Vak'ası'na kadarki siyasî hayatını kısım dağınık şekilde ve sadece ana hatlarıyla verirken (Kahire 1957, I, 176; II, 4-6) Dineverî *el-Aḥbârü't-tvâil*'de (s. 145, 195, 227-262) ve Ya'kûbî *Târîḥ*'te (II, 243-253) onunla ilgili olaylara dair daha etraflı bilgi sunmaktadır. Taberî hicrî 60 ve 61 yıllarına ait olayları anlatırken Hz. Hüseyin'in, amcasının oğlu Müslim b. Akil'i Küfe'ye göndermesinden şehid edilmesine kadar geçen zaman içindeki gelişmeleri Ebû Mihnef'in *Maḳtelü'l-Hüseyn*'ine dayanarak anlatır (*Târîḥ* [Ebû'l-Fazl], V, 343-471). Mes'ûdî ise olayları daha kısa verir ve bahsin sonunda Kerbelâ şehidlerinin isimlerini sıralar (*Mürûcû'z-zeheb* [Abdülhamîd], III, 64-72). *el-Bed' ve't-târîḥ* müellifi Makdisî, aynı hususları aktardıktan sonra Şîiler'in bununla il-

gili çok abartılı şeyler söylediklerini ve birçok ilâvede bulunduklarını belirtir (VI, 13). İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil*'inde (IV, 19-91) ve İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinde (VIII, 204-212) daha önceki eserlerde yer alan bilgiler bazı küçük farklılıklarla tekrarlanmakta, İbn Kesîr ayrıca Hz. Hüseyin'in şehâdetini anlattıktan sonra Ferezdak, A'meş, İshak b. İbrâhim gibi şairlerin onun için yazdıkları mersiyelerden de örnekler vermektedir.

Ensâb kitaplarında Hz. Hüseyin hakkında geniş açıklamalar vardır. Belâzürî'nin *Ensâbü'l-eşraf*'ında onun hayatının çeşitli safhaları (nşr. M. Schloessinger, IV/A [1971], s. 101 vd.; IV/B, s. 12-16), Ali b. Zeyd el-Beyhaki'nin *Lübâbü'l-ensâb*'ında da eşleri, çocukları ve torunları hakkında (nşr. Mehdî er-Recâî, Kum 1410, I, 345-350) bilgi bulunmaktadır. Muvaṭṭakuddîn İbn Kudâme de eserinde Hz. Hüseyin ve çocuklarının biyografilerini vermiştir (*et-Tebyîn fî ensâbi'l-Kureşsiyyîn*, nşr. Muhammed Nâyif ed-Deylemî, Beyrut 1408/1988, s. 129).

Şehir tarihçilerinden İbn Asâkir ünlü eseri *Târîḥu medîneti Dimaşk*'ta Hz. Hüseyin'e geniş yer ayırmıştır (nşr. Ömer b. Garâme el-Amrevî, XIV, 111-260); özellikle onun Muâviye zamanında Yezid kumandasındaki ordu ile İstanbul seferine katıldığını söylemesi (XIV, 111) dikkat çekicidir.

Sahâbe tabakatında ve diğer biyografik kaynaklarda Hz. Hüseyin'den müstakil başlıklar altında bahsedilmektedir. Günümüze ulaşan en eski tabakat kitabının müellifi İbn Sa'd, eserinde çocuk sahâbîlere ayırdığı beşinci tabaka içerisinde Hz. Hüseyin'e çok geniş yer vermiştir (*et-Taḥakâtü'l-kübrâ et-tabakâtü'l-hâmise mine's-sahâbe* [nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî], Tâif 1414/1993, I, 369-519). Diğer tabakat kitaplarından İbnü'l-Esir'in *Üsdu'l-gâbe*'sinde Resûl-i Ekrem'in Hz. Hüseyin hakkında söylediği sözlerle, onun fizikî ve ruhî özelliklerine (II, 18-23), İbn Hacer'in *el-İşâbe*'sinde onun Cemal ve Sıfîn savaşları ile Hâricîler'e karşı girişilen mücadeledeki faaliyetlerine (I, 322-335) temas edilmektedir. Zehebî ise hem *Târîḥu'l-İslâm*'ında (Beyrut 1410/1990, 61-80 yılları, s. 5-21) hem de *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*' adlı eserinde (III, 280-321) Hz. Hüseyin'e geniş yer ayırmıştır.

Hz. Hüseyin konusunda menâkıb kitaplarından İbn Şehrâşûb'un *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib* (Beyrut, ts.) ayrı bir öneme sahiptir. Konulara daha çok Şîi bakış açısıyla yaklaşan müellif, Şîi tefsir ve hadis kay-

naklarını kullanarak önce iki kardeş hakkında söylenen hadisleri ve Hz. Hüseyin'in hilâfet mücadelesini ele almakta (III, 367-402), daha sonra onun ahlâkî özelliklerini, yaşadığı hârikulâde olayları, tarihî geçmişini, şehâdetini ve türbesini ziyaret etmenin faziletini anlatmaktadır (IV, 46-128). Bazı tezkirelerde de Hz. Hüseyin hakkında bilgi bulunmakta, özellikle bunlardan Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Tezkiretü'l-havâşş*'ında (Beyrut 1401/1981, s. 210-254) onun için yazılan mersiyelerden örnekler ve Kerbelâ'nın intikamının alınışı hususunda geniş bilgi verilmektedir.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da siyasî amaçlar uğruna hunharca öldürülmesi müslüman kamuoyunun vicdanında derin yaralar açmış ve ilk günlerden itibaren konuyla ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunların başında “maktelü'l-Hüseyn”ler gelir. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesini anlatan bu eserler özellikle Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu hususta kaynaklarda adı anılan ilk eser Câbir b. Yezid el-Ca'bî'nin (ö. 128/746) bugüne ulaşmayan *Kitâbü Maḳtelü'l-Hüseyn*'idir (*Hediyetü'l-ârifîn*, II, 540). Konuyla ilgili en önemli eser ise hiç şüphesiz klasik İslâm tarihçilerinin de alıntı yaptıkları Ebû Mihnef'in (ö. 157/773-74) *Maḳtelü'l-Hüseyn*'idir. İlk defa F. Wüstenfeld'in neşrettiği kitap (Göttingen 1883) daha sonra Bombay (1311) ve Necef'te (1343, 1347) basılmıştır. Ebû Mihnef'ten başka Nasr b. Müzâhim el-Minkârî, Vâkıdî, Medâinî, İbrâhim b. Muhammed es-Sekafî, Muhammed b. Zekeriyâ el-Gallâbî, Mahmûd b. Mübârek, İbn Tâvûs ve Dildâr Ali (ö. 1235/1820) gibi çok sayıda müellifin de Arapça *Maḳtelü'l-Hüseyn*'leri vardır (*Hediyetü'l-ârifîn*, II, 540; Selâhaddin el-Müneccid, s. 229; Tahrânî, XXIV, 24-29); bunlardan İbn Tâvûs'un ki hariç (Tahrân 1317; Sayda 1329) diğerleri basılmamıştır.

Fars edebiyatında özellikle Şîiliğin resmî mezhep kabul edildiği Büveyhîler ve Safevîler döneminde idarecilerin de teşvikiyle pek çok müellif çeşitli maktel-i Hüseyin'ler kaleme almıştır. Bunların başlıcaları arasında Mirza Muhammed İbrâhim, Hüseyin el-Bâfkî, Muhammed Ali Müderris el-Çârdehî, Muhammed Nâsir en-Nâinî ve Hidâyetullah b. Şeyh Sâdık el-Kazvinî'nin *Maḳtel-i Ebû 'Abdillâh*'ları zikredilebilir de (Tahrânî, XXII, 22-29) bu alanda şüphesiz müstesna bir yere sahip olan eser Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 910/1504) *Ravzatü's-sühedâ*'sıdır. İran'da tâziye meclislerinde en çok okunan metin olup tertibi bakımından daha

sonra yazılan maktellere örnek teşkil eden eser birçok defa basılmış (Lahor 1287/1870; Lucknow 1873; Bombay 1301/1883; Cawnpore 1309/1891; Tahran 1333/1914, 1341/1922), üzerine şerh vb. çeşitli çalışmalar yapılmış (Storey, I, 212-213) ve Gelibolulu Câmî tarafından *Saâdetnâme* adıyla Türkçe'ye çevrilerek Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulmuştur.

Türk edebiyatındaki maktel-i Hüseyin'lerin bilinen ilk örneği Kastamonulu Şâzî'nin 763 (1361) tarihli *Destân-ı Maktel-i Hüseyin*'idir (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 4041; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 528; ayrıca bk. Yaşar Türkay, *Kastamonulu Şâzî'nin Maktel-i Hüseyin*'i, mezuniyet tezi, 1974, İÜ Ed. Fak.; Nurcan Öznal Güder, *Kastamonulu Şâzî Maktel-i Hüseyin*, [doktora tezi, 1997], İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Yahyâ b. Bahşî'nin 905'te (1499) tamamladığı *Maktel-i Hüseyin*'i (DTCF Ktp., Muzafer Ozak, nr. 1/248) ile Lâmiî Çelebi'nin kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan aynı adlı eseri de (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 4019; Afyon Gedik Ahmed Paşa Ktp., nr. 90; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 1254; ayrıca bk. İbrahim Boğalı, *Maktel-i Âl-i Resûl*, mezuniyet tezi, 1971, İÜ Ed. Fak.) zikredilmelidir. Aynı dönemlere ait Hacı Nûreddin Efendi'nin manzum *Maktel-i Hüseyin*'i *Vak'a-i Kerbelâ* adıyla birkaç defa basılmıştır (İstanbul 1285, 1300, 1309, 1324 r./1908, 1329 r./1913, 1341 r./1925). Bunlardan başka Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellifleri bilinmeyen başka maktel-i Hüseyin'ler de vardır (Abdülkadir Karahan, *Türkçe Maktel-i Husayn'ler ve Hadikatü's-süadâ*, travay, 1937-38, İÜ Ed. Fak.). Türkçe maktellerin en önemlisi şüphesiz Fuzûlî'nin *Hadikatü's-süadâ**sıdır. Eski ve yeni harflerle birçok defa basılan eserin Şeyma Güngör tarafından tenkitli neşri yapılmıştır (Ankara 1987) (ayrıca bk. MAKTEL).

Maktel-i Hüseyin'lerden başka çoğu Şiîler'ce yazılan ve *Mâtemgede*, *Destân-ı Gâm*, *Cengnâme-i Hüseyin*, *Mecâlisü'l-aḥzân*, *Müsirü'l-aḥzân*, *Tûfân-i Bükâ* gibi adlarla anılan pek çok eser bulunmakta (Storey, I, 222, 229, 234) ve bunlar içerisinde özellikle hadisenin cereyan ettiği Kerbelâ'ya izâfetle anılanların yaygın olduğu görülmektedir. Asım Köksal'ın klasik İslâm tarihi kaynaklarına göre yazdığı *Kerbelâ Faciası* ile (Ankara 1979) Rikâbî'nin Şiî kaynaklarına göre yazdığı *Vak'atü Kerbelâ* (eş-Şeyh er-Rikâbî, Kum 1406 h.) gibi az sayıdaki eser hariç bunların hemen hemen tamamına yakını olay-

ları tarih bilinciyle değil maktel-i Hüseyin'lere benzer şekilde duygusal öğeleri ön plana çıkararak etkili, dramatik ve romantik bir üslûpla vermektedir. *Hâdişetü Kerbelâ*, *Kerbelâ fi't-târiḥ*, *Kerbelâ-nâme* gibi adlar taşıyan Arapça ve Farsça eserlerden başka (Tahrânî, XVII, 291; Hânâbâ, IV, 4056), bir kısmı Sünnîler tarafından yazılmış Ehl-i beyt sevgisi çerçevesinde Hz. Hüseyin'in şehâdetini yarı roman üslûbuyla halka yansıtan Türkçe kitaplar mevcuttur (bk. KERBELÂ).

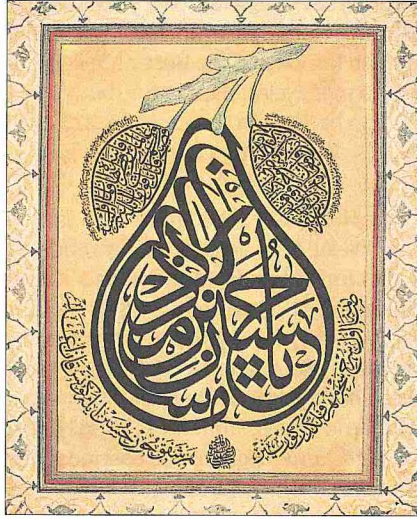
Gerek maktel-i Hüseyin'lerde gerekse aynı konuyu işlemekle beraber farklı isimlerle anılan eserlerde Hz. Hüseyin ve diğer Kerbelâ şehidleri için yer yer mersiye-lere rastlanır. Bunların dışında Hz. Hüseyin için yazılmış müstakil mersiye kitapları da bulunmaktadır. Bazılarında mensur bölümlerin de yer aldığı bu eserlerde, genellikle tarihî sıraya uyularak Hz. Hüseyin'in Küfe'ye gitmek üzere yola çıkışından Kerbelâ Vak'ası sonrasında alınan esirlerin Şam'a götürülmesine kadar bütün olaylar son derece hüzünlü bir üslûpla anlatılır. Büyük çoğunluğu Şiî, Alevî ve Bektaşîler'ce yazılan bu eserlerin Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında önemli bir yeri vardır. Türkçe mersiyeler içerisinde şairi Muhammed Nakî'nin mahlasına nisbetle *Kumru* diye anılan *Kenzü'l-mesâib* (İstanbul 1327; yeni harflerle İstanbul 1992, 1995), sadece Anadolu Türkleri arasında değil Âzerîler'le Irak ve İran Türkmenleri arasında da çok yaygındır. Hz. Hüseyin ve diğer Kerbelâ şehidleri için yazılmış çok sayıdaki mersiye kitabının bir kısmı basılmışsa da (Hüseyin b. Murtazâ, *Mersiye-i Cenâb-ı Hüseyin*, İstanbul 1273; Sâmi, *Mersiye-i Cenâb-ı Şehinşâh-ı Kerbelâ*, İstanbul 1290; Hayrullah Tâceddin, *Mersiye-i Seyyidü's-sühedâ*, İstanbul 1327) önemli bir kısmı yazma halindedir (Süleyman Eğribozî, *Mersiye-i İmâm Hüseyin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 25189; Kâmi, *Mersiye-i Hasan ve Hüseyin*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 42664; Azîz, *Mersiye-i Kerbelâ*, İÜ Ktp., nr. 16918). Bunlardan başka Türk edebiyatında mersiye türünün en güzel örneklerini oluşturan Kemâlî Efendi'nin (Baha Doğramacı, *Kemâlî Divanı'ndan Aşk Sızıntıları*, İstanbul 1977, s. 217-221), Osman Şems Efendi'nin (*Divan*, Yapı Kredi Bankası Ktp., s. 84-94) ve Kâzım Mûsâ Paşa'nın (*Makâlid-i Aşk*, İstanbul 1301) mersiyele-rini de anmak gerekir. Öte yandan Alevî ve Bektaşî şairleri "on iki imam" türü şiir-ler yanında müstakil olarak da Hz. Hüseyin'in şehid edilişiyle ilgili pek çok nefes

ve deyiş söylemişlerdir. XIII. yüzyıldan günümüze kadar yaşayan Alevî şairlerinin hemen tamamının Hz. Hüseyin'le ilgili nefes ve mersiyeleri mevcuttur (bazı örnek-ler için bk. Özmen, I, 322; II, 87, 228, 349; III, 119, 249, 272; IV, 118, 447, 596; İsen, s. 3, 226, 360, 507, 560).

Hz. Hüseyin'in şehâdeti üzerine yazılan mersiyeler Arap ve Fars edebiyatında da yaygındır. Meselâ Muhammed Kâmil Süleyman *el-İdiyûlûciye's-Şî'iyye fi rişâ'i'l-Hüseyin* (Beyrut 1981) adlı eserinde mersiyelere yansıyan Şiî telakkiyi tahlil eder. İranlı şair Senâi hem divanında (nşr. Müderris Razavî, Tahran 1341/1962) hem de *Hadikatü'l-hakika* adlı eserinde (nşr. Müderris Razavî, Tahran 1950) Hüseyin'i insanlığın ruhen gelişmesi için kendini adamış bir kahraman olarak gösterir. Fars edebiyatında ise özellikle Muhtaşem-i Kâşânî'nin Kerbelâ hadisesini işlediği terki-bibendi ünlüdür (Zeynelâbidîn Mu'temer, *Şî'ru Edeb-i Fârisî*, Tahran 1364, s. 74 vd.). Aynı şekilde Hint-Pakistan alt kıtasında da bazı meşhur şairler çeşitli mersiyeler yazmışlardır. Bunlardan Muhammed Muhsin, Hz. Hüseyin'in kahramanlığını içli bir şekilde anlatırken Şah Abdülatif Hint dilinde kaleme aldığı *Risâlô'sunda* Kerbelâ Vak'ası'nı sûfî geleneğinde ifade-yeye dökmüştür. Yine Mevlânâ Ebû'l-Kelâm Âzâd, Zâkir Han, Mevdûdî ve Muhammed İkbâl'in de bu konuda eserleri olup bunlardan yapılan bir derleme Türkçe'ye çevrilerek *Hz. Hüseyin: Bir Uyarı Bir Sembol* (trc. Abdullah Gürel, İstanbul 1982) adıyla yayımlanmıştır (ayrıca bk. Schimmel, XII [1986], 29-39).

Hemen hemen bütün maktel ve mersiye kitaplarında Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle ilgili tasvirler tarih kaynaklarının verdiği bilgileri çok aşmış, hayalî sahnelerle farklı bir mahiyete bürünmüştür. Konuyla ilgili müstakil bir eser yazan Murtazâ Mutahharî (*Hüseyinî Yiğitlik* [trc. Hasan Kanaatlı], İstanbul 1991), Şiîler'in yaşadığı diğer bölgeler bir yana başta İran olmak üzere Necef ve Kerbelâ'da olay hakkında pek çok yalanın uydurulduğunu belirtmekte ve âşûrâ gününde, Hz. Hüseyin o gün şehid edildiği için değil kimsenin önünü alamadığı onca yalan uydurulduğu için ağlanması gerektiğini söylemektedir.

Maktel, Kerbelâ ve mersiye kitaplarından başka adı itibariyle doğrudan Hz. Hüseyin'in hayatını konu alan eserler de vardır. Ancak farklı başlıklarla yazılan kitaplarda olduğu gibi bunlarda da onun hayatı ile birlikte daha çok şehâdetine ağır-

Hız. Hüseyn hakkında Aziz Efendi tarafından tertip edilen celfi sülûs levha (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

lık verilmiştir. İlk dönemlerden beri örneklerine rastlanan bu eserlere (Tahrânî, VII, 21-22; Hânâbâ, II, 1751-1754) yakın zamanlarda yenileri de eklenmiştir. Muhammed Rızâ'nın *el-Hasan ve'l-Hüseyn sıbtâ Resûlillâh*'ı (Beyrut 1407/1987), Muhammed Beyyûm Mehrân'ın *el-İmâm el-Hüseyn b. 'Alî'si* (Beyrut, ts. [Dârü'n-nehdati'l-Arabiyye]), Bâkır Şerîf el-Kureşî'nin *Hayâtü'l-İmâmî'l-Hüseyni*'i (Beyrut, ts.), Müsâ Muhammed Ali'nin *Seyyidü's-şühedâ' el-İmâmü'l-Hüseyni*'i (Beyrut 1405/1985) ve Fehmî Üveys'in *Şehîdû Kerbelâ el-İmâm el-Hüseyn b. 'Alî b. Ebî Tâlib*'i (Kahire 1948) bu gruba örnek verilebilir. Başka bir önemli eser de Abbas Mahmûd el-Akkâd'ın *el-Hüseyn b. 'Alî Ebü's-şühedâ'sıdır* (Kahire 1969; ayrıca *Meusû'atü 'Abbâs Mahmûd el-Akkâd: Şahsiyyât İslâmiyye* (Beyrut 1971, III, 185-329). Akkâd, Hz. Hüseyn'in başına gelenleri İslâm öncesinde Hâşimoğulları ile Ümeyyegoğulları arasında yaşanan çekişmelerle ilişkilendirir ve olayları sadece tarihî açıdan değil sosyolojik açıdan da ele alır. Şii müellif İbrâhim ez-Zencânî ise *Vesiletü'd-dâreyn fi enşârî'l-Hüseyni* adlı eserinde (Beyrut 1395/1975) bütün Şii müellifler gibi olayları tamamen kendi kaynakları doğrultusunda açıklar. Ayrıca Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin Hz. Hüseyn'in başının defnedildiği yerle ilgili tartışmaları ele aldığı *Re'sü'l-Hüseyni* ile (İmam et-Taberî, *İstişâdül-Hüseyni* içinde, Bey-

rut 1406/1985, s.181-215) Ebû Abdullah Muhammed b. Ali'nin Şii kaynakları çerçevesinde Hz. Hüseyn'in kabrini ziyaretin faziletiyle ilgili eserini de (*Fazlû ziyâreti'l-Hüseyni*, Kum 1403 hş.) anmak gerekir.

İran'da İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluşundan (1 Nisan 1979) az önce veya sonra yazılan bazı eserlerde Hz. Hüseyn'in hayatı ve şehâdetiyle ilgili tarihî rivayetlerden çok onun inkılâbî bir boyut atfettileri tutum ve hareketine ağırlık verilir. Esed Haydar'ın *Ma'a'l-Hüseyn fi nah-çatih* (Beyrut, ts.), Hibetüddin eş-Şehristânî'nin *Nehçatü'l-Hüseyni*'i (Beyrut, ts. [Dârü'l-kütübî'l-Arabiyye]) ve Ali Şerefeddin'in *Dirâsât fi sevrâti'l-İmâmî'l-Hüseyni* (bs. yeri yok, 1414) adlı çalışmaları bu türün başlıca örnekleridir. Bu gruba giren kitapların bir kısmı Türkçe'ye de tercüme edilmiştir: Muhammed Yezdî, *İmam Hüseyn'in Mısyonu* (trc. Nihat Çaylak, Ankara 1991); Muhammed Müderrişî, *İmam Hüseyn Şehâdet Zamanı* (trc. Hasan Elnas, Diyarbakır 1991); Âyetullah Destgayb, *Kerbelâ Katliamı ve Zeyneb'in Mesajı* (trc. Hasan Elnas, Ankara 1992); Murtazâ Mutahharî, *Hazreti Hüseyn'in Emr-i Ma'ruf ve Nehy-i Munker'i* (trc. Hasan Almaz, İstanbul 1995).

Hız. Hüseyn hakkında Batı'da yapılan çalışmalar daha çok onun şehâdeti ve tâziye törenleriyle ilgili olup bazıları şunlardır: A. Nöldeke, *Das Heiligtum al-Husains zu Kerbelâ* (Berlin 1909); Ivan J. Lassy, *The Muharram Mysteries among the Azerbaijan Turks of Caucasasia* (Helsingfors 1916); G. E. von Grunbaum, *Muhammadan Festivals* (New York 1958, s. 85-94); Frederic Maatouk, *La representation de la mort de l'Imam Hussein a Nabatieh (Liban-sud)* (Beirut 1974); Mahmoud Ayoub, *Redemptive Suffering in Islam: A Study of the Devotional Aspects of Ashura in Twelver Shi'ism* (The Hague 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Hac", 165, "Akika", 2, 3, 6; *Musned*, I, 77, 85, 203, 242; II, 85, 93; III, 62, 261; Dârimî, "Tahâret", 135, "Şalâ", 227, "Zekât", 33, "Luğa", 16, "Nikâh", 12, "Cihâd", 54, "Eđâhî", 21, "Libâs", 40, "Tereccül", 21, "Sünne", 20, "Edeb", 145, "İsti'zân", 36; Buhârî, "Zekât", 57, "Büyû", 28, "Şübr", 13, "Farz-ül-humus", 5, "Enbiyâ", 10, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 22, "Megâzi", 12, 14, "Fiten", 20, "İtişâm", 18, "Tevhîd", 31; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 32, 61, 62, 67, 95; İbn Mâce, "Tahâret", 77, 135, "Cenâ'iz", 27, 55, "Tıb", 36, "Libâs", 20, "Edeb", 3, 48, "Rüyâ", 10, "Fiten", 34; Tirmizî, "Zekât", 29, "Hudûd", 13, "Libâs", 16, "Bir", 12, "Tıb", 18, "Fiten", 63, "Edeb", 28, "Da'avât", 100, "Menâkıb", 20,

30-32, 60; Nesâî, "Tahâret", 77, "Ta'tbîk", 82, "Cum'a", 30, "İdeyn", 28, "Akika", 1, 4; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, Tahrân 1388, I, 300-303, 463-466; Ali b. Ebû Tâlib, *Vaşiyye emîri'l-mü'minin li-veledihî Hüseyn*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 461; Ebû İshak el-İsferâyîni, *Nûru'l-ayn fi meşhedî'l-Hüseyn*, Kahire 1900; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), VI, 51 vd.; Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, I, 200-203; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, XLV, tür.yer.; Nâimâ, *Rauzatü'l-Hüseyni*, İstanbul 1283; Abdürrezzâk Nevres, *Mersiye-i Hazret-i Hüseyni*, Süleymaniye Ktp., M. Arif - M. Murat, nr. 26; Molla Ali b. İbrâhim, *Hikâyât-i Hüseyni*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2542; İbrâhim Vâsif, *Şehâdet-i Hüseyn b. Ali*, İstanbul 1327; *Hediyye-tü'l-ârifin*, II, 540; Storey, *Persian Literature*, I, 208, 212-213, 222, 229, 234; Fazlullah Rahîmî, *Gülzâr-i Haseneyn*, İstanbul, ts. (Can Yayınları); a.mlf., *Eimme-i Hüdâ Zeyl-i Gülzâr-i Hüseyni*, İstanbul 1332; Corci Zeydân, *İntikâm-i Hün-i Hüseyn* (trc. Muhammed Ali Şîrâzî), Tahrân, ts. (Mecelle-i Mâh-i Nev); Tâhâ Hüseyni, *'Alî ve benûh*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif); Ahmed Edip Harabî, *Divan*, Ankara, ts. (Ayyıldız Yayınları), s. 98-100; Remzi Aczi, *Yeni Gülzâr-i Haseneyn*, İstanbul 1955; M. Kemal Pilavoğlu, *Ah... Kerbela*, Ankara 1967; Muhammed Tâhir, *Me'temü'l-Hüseyn*, Necfe 1967; Necmi Onur, *Kanlı Kerbela*, İstanbul 1968; Fazl Ahmad, *Husain: Great Martyr*, Lahore 1969; Cemâl el-Mişâd, *Dürüs fi nehçatü'l-İmâm el-Hüseyn*, Bağdad 1969; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 1751-1754; VI, 4056; Murat Sertoğlu, *Kerbela*, İstanbul 1977; Ebû Abdullâh ez-Zencânî, *'Azamet-i Hüseyn*, Tebriz 1356; Fadlullâh Mehdi, *Min vahyi'l-Hüseyn*, Beyrut 1979; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cem mâ'ülliye 'an Resûlillâh*, Beyrut 1402/1982, s. 224-229; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zen'â ilâ teşâni'î's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, VII, 21-22; XVII, 291; XXII, 22-29; XXIV, 24-29; Muhammed er-Rişehrî, *Mizânü'l-hikme*, Kum 1362-63, I, 232-235, 242-243; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 61-62; Nasr-ı ilâh imâmî, *Mersiye Serâyi der Edebiyyât-ı Fârsi*, Tüs 1369; *Meusû'atü kelimâti'l-İmâm el-Hüseyni*, I-II, Kum 1415; M. Rızâ el-Hüseynî, *el-Hüseyn*, Kum 1416; Mustafa Isen, *Acıy Bal Eylemek*, Ankara 1994, tür.yer.; İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, I-V, Ankara 1994; Müseyib Gazi, *Kerbela'nın İntikamı* (trc. Emrullah Eraslan), İstanbul 1995; J. Knappert, "Husayn's Life and Death in Swahili Literature", *al-Mushir*, sy. 24 (1982), s. 13-19; A. Schimmel, "Karbala and Husayn in Persian and Indo-Muslim Literature", *Alserât*, XII, London 1986, s. 29-39; I. K. A. Howard, "Events and Circumstances Surrounding the Martyrdom of al-Husain b. Ali", a.e., XII (1986), s. 124-142; Amir Imam - Syed Mohammad, "The Martyrdom of Husayn b. 'Ali and the Continuity of Ethical and Moral Concept", a.e., XII (1986), s. 143-162; Habib al-Jannahî, "The Martyrdom of the Imam Husayn and the Social History of Early Islam", a.e., XII (1986), s. 164-187; Ahmed Ateş, "Hüseyn", *İA*, V/1, s. 639-640; L. Vecchia Vaglieri, "al-Husayn b. 'Ali b. Abi Tâlib", *EP* (İng.), III, 615.

İLYAS ÜZÜM

HÜSEYİN AHMED MEDENÎ

(bk. MEDENÎ, Hüseyni Ahmed).